

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИТРАТ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

FEATURES OF INCOME AND COSTS OF PRIVATE PENSION FUNDS

У статті розглянуто основні особливості обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів. Особливості мети та напрямів функціонування недержавних пенсійних фондів також зумовлюють відмінності обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів як від інших неприбуткових організацій, так і у визнанні доходів у цілому. Зокрема, дохід недержавних пенсійних фондів є валовим надходженням економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності недержавних пенсійних фондів, коли чисті активи збільшуються в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників. А самі пенсійні виплати не належать до витрат недержавного пенсійного фонду, хоча досить часто їх відносять до витрат звичайної діяльності як витрати, пов'язані з виконанням зобов'язань перед учасниками. Узагальнена у статті методика визнання доходів та витрат недержавних пенсійних фондів допоможе уникнути як заниження, так і завищення доходів та витрат недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, бухгалтерський облік, доходи, витрати, пенсійні виплати.

В статье рассмотрены основные особенности учета доходов и расходов негосударственных пенсионных фондов. Особенности цели и направления функционирования негосударственных пенсионных фондов также обуславливают различия учета доходов и расходов негосударственных пенсионных фондов как от других неприбыльных организаций, так и в признании доходов в целом. В частности, доход негосударственных пенсионных фондов является валовым поступлением экономических выгод в течение периода, возникает в ходе обычной деятельности негосударственных пенсионных

фондов, когда чистые активы увеличиваются в результате этого поступления, а не в результате взносов участников. А сами пенсионные выплаты не относятся к расходам негосударственного пенсионного фонда, хотя довольно часто их относят к расходам обычной деятельности как расходы, связанные с выполнением обязательств перед участниками. Обобщенная в статье методика признания доходов и расходов негосударственных пенсионных фондов поможет избежать как занижения, так и завышения доходов и расходов негосударственных пенсионных фондов.

Ключевые слова: негосударственные пенсионные фонды, бухгалтерский учет, доходы, расходы, пенсионные выплаты.

The article describes the main features of income and expenditure of private pension funds. Features of purpose and direction of the operation of private pension funds also cause differences of income and private pension funds as the costs of other non-profit organizations, as well as the recognition of income as a whole. In particular, the income of private pension funds is the gross inflow of economic benefits during the period arising in the ordinary course of business of private pension funds when the net assets increased as a result of the receipt, and not as a result of contributions. A pension payments do not apply to the costs of non-state pension fund, although often they are referred to the ordinary course of business expenses as costs associated with the performance of obligations to participants. Generalized article method of recognition of income and expenses of private pension funds will help avoid both understatement and overstatement of income and expenditure of private pension funds.

Key words: private pension funds, accounting, income, costs, pension payments.

УДК 657.372.12

Цибульник М.О.

аспірант кафедри обліку та аудиту
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Перехід України до загальнообов'язкового недержавного пенсійного страхування з 2017 р., зокрема до недержавних пенсійних фондів як нового для країни виду пенсійного страхування, було призупинено через недосконалу методика обліку, аналізу та аудиту в недержавних пенсійних фондах та прогалини в нормативно-правових актах, тому дослідження особливостей обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів, а також внесення пропозицій щодо його вдосконалення є актуальним і своєчасним як із теоретичного, так і з практичного боків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку, а також особливості обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів досліджували такі вітчизняні науковці, як Базилевич В.Д., Білуха М.Т., Бондар М.І., Голов С.В., Головка В.І., Гура Н.О.,

Ещенко П.С., Засадний Б.А., Красота О.В., Ковтун Н.В., Костирко Р.О., Кужельний М.В., Кузьмінський Ю.А., Купалова Г.І., Левицька С.О., Лібанова Е.М., Лондар С.Л., Ловінська Л.Г., Мельник Т.Г., Мисака Г.В., Мних Є.В., Нападовська Л.В., Науменкова С.В., Неліпович О.В., Олійник Я.В., Петрик О.А., Сопко В.В., Ткаченко Н.М., Чухно А.А., Шарманська В.М., Швець В.Г., Шевчук В.О. та ін.

Незважаючи на значні напрацювання, комплексного дослідження особливостей обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів не здійснювалося, що зумовило вибір теми наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття особливостей обліку доходів та витрат недержавних пенсійних фондів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим фактором недержавного пенсійного забезпечення є те, що обслуговування недержав-

них пенсійних фондів (далі – НПФ) здійснюється кількома професійними учасниками фінансового ринку, які виконують різні функції щодо управління активами НПФ, адміністрування його діяльності та зберігання пенсійних активів. Оскільки НПФ є юридичними особами, вони зобов'язані вести бухгалтерський облік та надавати фінансову звітність. Особливістю є те, що бухгалтерський облік ведуть не самі НПФ, а адміністратори НПФ.

Адміністратор НПФ – юридична особа, яка здійснює адміністрування НПФ на підставі ліцензії на провадження діяльності з адміністрування НПФ, що зобов'язана вести персоналізований облік учасників НПФ; складати звітність у сфері НПЗ, вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність НПФ відповідним органам виконавчої влади та Раді фонду тощо [1].

Особливості мети та напрямів функціонування НПФ також зумовлюють відмінності обліку від інших неприбуткових організацій [2, 3]:

- відсутність цільового фінансування, яке становить один з основних доходів інших неприбуткових організацій;
- формування та облік пайового капіталу;
- відсутність більшості господарських операцій, притаманних іншим неприбутковим організаціям, за наявності значних обсягів інвестування активів;
- обмежений склад доходів, основними з яких є доходи від інвестування активів;
- специфіка складу витрат, значну частину яких становлять витрати на оплату послуг обслуговуючих організацій;
- подання фінансової звітності у повному обсязі та її оприлюднення у зв'язку з високим рівнем контролю з боку держави для забезпечення гарантування інтересів учасників фонду;
- подання звітності за міжнародними стандартами.

Згідно з П(С)БО 15 [4], дохід визнається за збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлюють зростання власного капіталу, якщо оцінка доходу може бути вірогідно визначена. Суми попередньої оплати й отримані аванси доходами не визнаються, тобто застосовується принцип нарахування [4].

Дохід НПФ – це валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності НПФ, коли чисті активи збільшуються в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників. Дохід – це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення чистих активів, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників [4].

Також доходами НПФ визнаються [5]:

- сума дооцінки фінансових активів НПФ;

- сума нарахованої амортизації за фінансовими активами, що були придбані з дисконтом.

Дохід від продажу фінансових інструментів, інвестиційної нерухомості або інших активів визнається у прибутку або збитку НПФ у разі задоволення всіх наведених далі умов:

- НПФ передав покупцеві суттєві ризики і винагороди, пов'язані із власністю на фінансовий інструмент, інвестиційну нерухомість або інші активи;

- за НПФ не залишається ані подальша участь управлінського персоналу у формі, яка, як правило, пов'язана з володінням, ані ефективний контроль над проданими фінансовими інструментами, інвестиційною нерухомістю або іншими активами;

- суму доходу можна достовірно оцінити;

- ймовірно, що до НПФ надійдуть економічні вигоди, пов'язані з операцією;

- витрати, які були або будуть понесені у зв'язку з операцією, можна достовірно оцінити.

Дохід, який виникає в результаті використання третіми сторонами активів НПФ, що приносять відсотки та дивіденди, визнається у прибутку або збитку НПФ, якщо:

- є ймовірність, що економічні вигоди, пов'язані з операцією, надходять до НПФ;

- можна достовірно оцінити суму доходу.

Дохід за фінансовим активом або фінансовим зобов'язанням, що оцінюється за справедливою вартістю, визнається у прибутку або збитку за винятком випадків, наведених у п. 5.7.1 МСФЗ 9 [6].

Дохід НПФ має оцінюватися за справедливою вартістю компенсації, яка була отримана або підлягає отриманню. Сума доходу, яка виникає в результаті операції, як правило, визначається шляхом угоди між адміністратором недержавного пенсійного фонду та покупцем або користувачем активу. Вона оцінюється за справедливою вартістю отриманої компенсації або компенсації, яка має бути отримана з урахуванням суми будь-якої торговельної знижки чи знижки з обсягу, що надаються адміністратором недержавного пенсійного фонду.

Дохід, який виникає в результаті використання третіми сторонами активів НПФ, що приносять відсотки та дивіденди, має визнаватися на такій основі:

- відсотки мають визнаватися із застосуванням методу ефективної ставки відсотка. Ефективна ставка відсотка – це ставка, яка точно дисконтує попередньо оцінені майбутні платежі або надходження грошових коштів протягом очікуваного строку дії фінансового інструмента та, якщо доцільно, протягом коротшого періоду до його балансової вартості. Під час розміщення депозитів на звичайних умовах ефективна ставка відсотка відповідає номінальній. Незвичайними умовами

розміщення депозитів є суттєве відхилення номінальної ставки відсотка від ставок за подібними депозитами;

– дивіденди мають визнаватися, коли встановлюється право НПФ на їх отримання.

Коли виникає невизначеність щодо отримання суми, яку вже включено до суми доходу, не отримана сума (або сума, щодо якої перестає існувати ймовірність відшкодування) визнається як витрати, а не як коригування суми первісно визначеного доходу.

Облік доходів НПФ ведеться за кредитом рахунків класу 7 у кореспонденції з відповідними рахунками за дебетом (рис. 1). Відповідно до особливостей діяльності НПФ, у них відсутні доходи від реалізації.

Внески, щодо яких не з'ясовано особу платника та підстави перерахування, та у разі, якщо такі кошти не були своєчасно витребувані платником (минув строк позовної давнини), зараховуються до доходів НПФ (рис. 1).

Облік заборгованості дебіторів за нарахованими пасивними доходами, які підлягають отриманню НПФ (проценти, дивіденди тощо), здійснюється за дебетом субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» за веденням аналітичного обліку за кожним дебітором.

За пенсійними активами, інвестованими в інструменти з визначеною доходністю, відповідно до умов випуску цих інструментів проводиться нарахування доходів на дати виникнення прав у фонду на вимогу цих доходів. За пенсійними активами, інвестованими в корпоративні права, нарахування доходів здійснюється на підставі рішення вищого органу емітента цих корпоративних прав на визначену ним дату початку виплати цих доходів.

Під час прийняття рішення про реалізацію об'єктів інвестиційної нерухомості остання перестає відповідати критеріям визнання і переходить до категорії необоротних активів, утримуваних для продажу, для обліку яких використовується субрахунок 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу» [7]. Оскільки по інвестиційній нерухомості амортизація не нараховувалась, то й, відповідно, списуватись не буде, а по тих об'єктах інвестиційної нерухомості, які оцінювались за первісною вартістю, списання буде відображатися в сумі їх залишкової вартості.

Інші фінансові доходи НПФ включають відсотки за депозитами, процентні доходи за облігаціями, процентні доходи за облігаціями внутрішньої державної позики, дооцінку цінних паперів тощо.

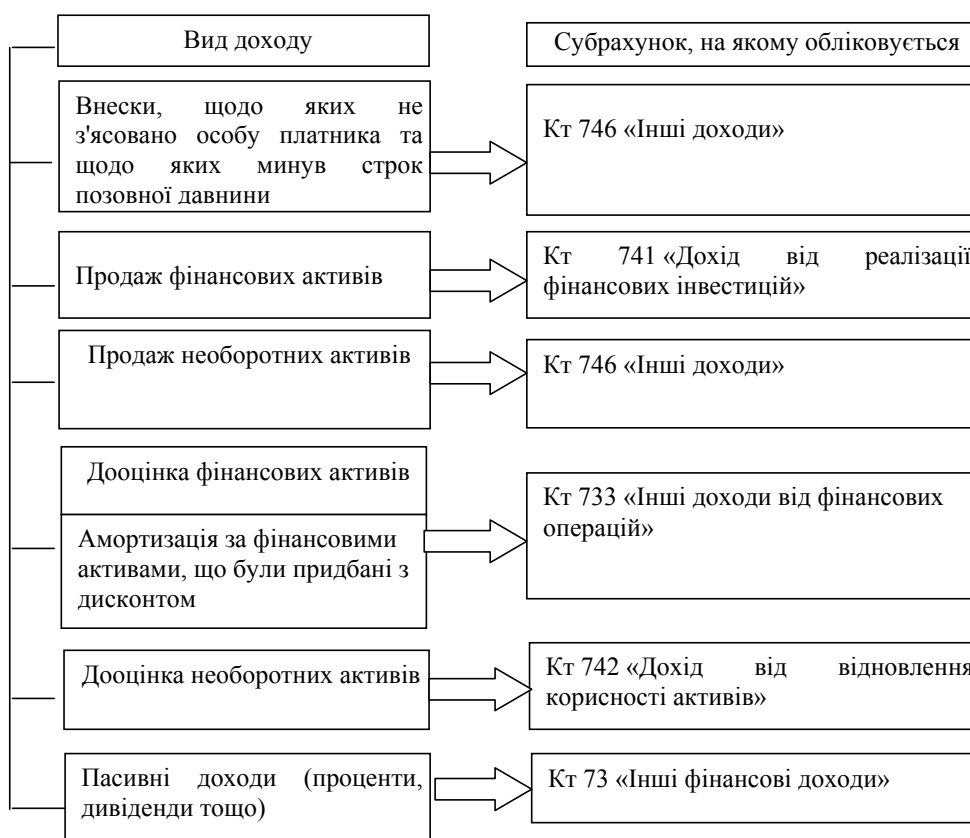


Рис. 1. Склад доходів НПФ та рахунки для їх відображення

Джерело: побудовано автором на основі [4; 7; 8]

Інші доходи НПФ складаються з доходів від реалізації фінансових інвестицій, рідше – від реалізації основних засобів.

Інструкцією щодо застосування плану рахунків передбачено облік доходів і витрат від реалізації необоротних активів, утримуваних для продажу, відображати на рахунках 712 «Дохід від реалізації інших необоротних активів» і 943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів відповідно» [10].

Порядок формування інформації про витрати в бухгалтерському обліку НПФ визначається відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» [9]. Для відображення в бухгалтерському обліку інформації про понесені витрати неприбуткові організації можуть використовувати рахунки класу 8 «Витрати по елементах», класу 9 «Витрати діяльності» або одночасно рахунки обох класів. Проте деякі НПФ використовують рахунок 23 «Виробництво» для відображення витрат, це не заборонено, але недоцільно через відсутність виробництва. Пропонується використання рахунків 84 «Інші операційні витрати» та 94 «Інші витрати операційної діяльності» [2; 3]. Аналогічно з доходами для визнання витрат використовується принцип нарахування [9].

Витрати НПФ у загальному складаються з оплати договорів страхування довічної пенсії, оплати послуг особам, які здійснюють обслуговування НПФ (адміністратору, зберігачу, аудитору, торговцям цінними паперами тощо), винагороди особам, які здійснюють управління активами НПФ, оплати за придбані активи НПФ (рис. 2).

Адміністративні витрати НПФ – це оплата послуг адміністратора, винагорода за надання послуг з управління активами пенсійного фонду, оплата послуг зберігача, аудитора, повіреного під час купівлі-продажу цінних паперів тощо.

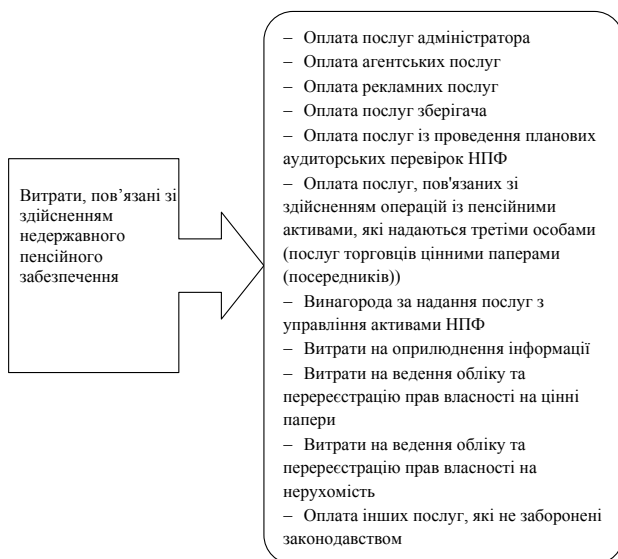


Рис. 2. Склад витрат НПФ

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Інші витрати НПФ включають, головним чином, собівартість реалізованих фінансових інвестицій, втрати від уцінки цінних паперів.

Також відповідно до встановленої обліковою політикою НПФ періодичності розподілу прибутку (збитку) пенсійного фонду (але не рідше ніж один раз на місяць) адміністратор НПФ підсумовує доходи фонду по залишках на відповідних рахунках сьомого класу та витрати діяльності пенсійного фонду по залишках на відповідних рахунках дев'ятого класу і списує ці залишки на відповідні субрахунки рахунки другого порядку рахунку 79 «Фінансові результати» в розрізі видів діяльності (операцій), за якими отримано відповідний фінансовий результат.

Прибуток (збиток) пенсійного фонду, який обліковується на рахунку 79 «Фінансові результати», під час закриття цього рахунку списується на рахунок 44 «Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)» за рахунками третього порядку окремо в частині прибутку (збитку) від інвестування активів НПФ (відповідно за субрахунком «Прибуток від інвестування активів НПФ» субрахунку 441 «Прибуток нерозподілений» або за субрахунком «Непокриті збитки від інвестування пенсійних активів» субрахунку 442 «Непокриті збитки») та окремо в частині інших нерозподілених прибутків (збитків) фонду.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) у частині прибутку (збитку) від інвестування активів НПФ підлягає розподілу між учасниками фонду. Сума прибутку, який підлягає розподілу, відображається за дебетом субрахунку 441 «Прибуток нерозподілений» та за кредитом субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді». Збільшення зобов'язань перед учасниками під час розподілу на їх користь прибутку від інвестування активів пенсійного фонду здійснюється за кредитом субрахунку 402 «Пайовий капітал» за субрахунками, відкритими для кожного учасника, та за дебетом субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді». Нерозподілений прибуток (непокриті збитки) в частині інших нерозподілених прибутків (збитків) НПФ розподілу (покриттю) не підлягає та переноситься на наступні періоди (табл. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Особливості діяльності НПФ зумовлюють особливості об'єктів обліку та порядку відображення інформації про них в бухгалтерському обліку. Зокрема, це стосується обліку доходів та витрат НПФ. Відповідно до особливостей діяльності, у НПФ відсутні доходи від реалізації. Також відсутні виробничі витрати, а пенсійні виплати не належать до витрат НПФ, хоча досить часто їх відносять до витрат звичайної діяльності як витрати, пов'язані з виконанням зобов'язань перед учасниками НПФ.

Кореспонденція бухгалтерського обліку прибутку (збитку) НПФ

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки	
	Дебет	Кредит
Списано доходи інвестиційної діяльності звітного періоду на фінансові результати (ФР)	712, 719, 731, 732 ...	79
Списано витрати інвестиційної діяльності звітного періоду на фінансові результати (ФР)	79	943, 949, 952, 971
Списано адміністративні витрати звітного періоду на ФР	79	92
Списано ФР звітного періоду на прибутки	79	441
Списано ФР звітного періоду на збитки	442	79
Відображено суму прибутку, який підлягає розподілу	441	443
Розподілено прибуток від інвестування активів НПФ між учасниками	443	40
Розподілено збиток від інвестування активів НПФ між учасниками	40	442

Джерело: складено автором на основі [7; 8]

Після аналізу обліку доходів та витрат НПФ було виділено комплекс проблем, зокрема недосконале методичне забезпечення бухгалтерського обліку доходів та витрат НПФ. Пропонується прийняти П(С)БО 36 «Звітність недержавних пенсійних фондів», де б відображалися основні засади організації бухгалтерського обліку та звітності НПФ, а також методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про діяльність НПФ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
2. Гура Н.О. Методика бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях / Н.О. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – № 10. – С. 1–6.
3. Гура Н., Швець В. Бухгалтерський облік та фінансова звітність недержавних пенсійних фондів в умовах переходу до міжнародних стандартів / Н. Гура, В. Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 12. – С. 30–38.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29 листопада 1999 р. № 290 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/archive/&cat_id=924.

5. Гура Н., Цибульник М. Концептуальні засади удосконалення фінансової звітності недержавних пенсійних фондів / Н. Гура, М. Цибульник // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. ; відп. ред. В.Д. Базилевич. – 2013. – Вип. 6(147). – С. 33–38.

6. Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – 2011 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/n?art_id=92410&cat_id=92408.

7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/99435536-14>.

8. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page>.

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/archive/&=92408>.